

„საზღვრის“ ცნება კლასიკური და მომდევნო ხანის ბერძნულენოვან ტექსტებში¹

ანტიკური ცივილიზაციის დაახლ. 2000-წლიან ხანგრძლივ მონაკვეთში (ძვ. წ. II ათასწლეულის დასაწყისიდან ახ. წ. IV საუკუნემდე) ქართველური მოდგმის ტომების განსახლების არეალისა და ისტორიული საქართველოს ტერიტორიაზე წარმოქმნილი პოლიტიკური ერთეულების საზღვრების დადგენა-დაზუსტებისათვის, ძველალმოსავლურ წყაროებთან ერთად, ბერძნულენოვან ტექსტებს პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება. განსაკუთრებით ეს ითქმის იმ ხანაზე, რომელიც, ტრადიციული დაყოფით, კლასიკურ (ძვ. წ. V-IV სს.), ელინისტურ (ძვ. წ. IV-II/1 სს.) და რომაულ (ძვ. წ. II/1-ახ. წ. IV სს.) პერიოდებს მოიცავს. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული დროის ბერძენ ავტორთა თხზულებები ფაქტობრივად წერილობით წყაროთა ძირითადი ბაზაა, რომელიც მდიდარ მასალას იძლევა თანადროულ ისტორიულ საქართველოში მიმდინარე ეთნო-კულტურული, პოლიტიკური, სოციალური და სხვა პროცესების შესახებ. სწორედ მათი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ვიდრე ჩვენთვის საინტერესო საკითხებთან დაკავშირებით ამა თუ იმ ცნობის კრიტიკულ განხილვას შევუდგებით, საჭიროდ მიგვაჩნია, პირველ რიგში, გავარკვიოთ თავად „საზღვრის“ ცნება ძველბერძნულ მწერლობაში და ის ტერმინები, რომელთაც ამ ცნების გადმოსაცემად იყენებდნენ.

ზოგადად უნდა აღინიშნოს, რომ, საყოველთაოდ გაზიარებული თვალსაზრისით, ეთნიკურ ერთობათა შექმნის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობა არის განსაზღვრული ტერიტორია, რომელიც ათასწლეულების მანძილზე ყალიბდება. ამ ხნის განმავლობაში მოსახლეობა იმდენად ერწყმის მას, რომ თავის განუყოფელ ნაწილად, „მშობლიურად“ აღიქვამს; თაობიდან თაობას გადაეცემა ცოდნა იმის შესახებ, რომ „მშობლიური მიწა“ დასაბამითგან დაკავშირებულია მოცემული ხალხის ისტორიულ ბედთან. ამავდროულად, ნებისმიერი ეთნოსის თვითმყოფადობის გამოვლენის ერთ-ერთი ფორმა მეზობლებისგან გამიჯვნაა. ეთნიკური ჯგუფის წევრები თვითიდენტიფიკაციას მხოლოდ სხვებთან დაპირისპირების გზით ახდენენ. ამიტომაც უძველესი კულტურის ხალხების წარმოდგენით, „სამყარო“, „ქვეყანა“ იყო ის ადგილი, სადაც „ჩვენ“ ჯგუფი ცხოვრობდა. ეს იყო მონესრიგებული, კარგად ნაცნობი კონკრეტული ტერიტორია, სადაც წესრიგი და ადამიანთა შორის თანხმობა სუფევდა. აღნიშნული გეოგრაფიული არეალი, რომელიც ეთნოსის ცნობიერებაში მკაცრად

¹ წაკითხულია მოხსენებად კავკასიოლოგიის საერთაშორისო კონგრესზე (თბილისი, 2022 წ. 3-5 ოქტომბერი), რომელიც განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით [გრანტის ნომერი CS-II-22-223].

იყო შემოსაზღვრული, მკვეთრად იმიჯნებოდა იმ სივრცისაგან, სადაც „სხვები“, „ისინი“ სახლობდნენ.¹ ამიტომაც თითოეული ეთნოსი თავგანწირვით იცავდა თავის საკუთარ საცხოვრისს და მის ხელყოფას ვერაფრით ეგუებოდა. ნ. ბერძენიშვილი შენიშნავს: „ქვეყანა მხოლოდ საზღვრებში წარმოიდგინება. უსაზღვრო ქვეყანა უაზრობაა. ამდენადვე ნომადს, რომელმაც თავისი სახე-ტილოს საზღვარი არ იცის, არც ქვეყანა აქვს“.² რა თქმა უნდა, მეცნიერის ეს თვალსაზრისი არ გულისხმობს იმას, რომ ნომადებს თავიანთი საცხოვრებელი გეოგრაფიული არეალი არ გააჩნიათ, მაგრამ კლასიკური გაგებით ქვეყანა, რაც ბინადარ ხალხებს აქვთ და რომელსაც თავისი ისტორიული საზღვრები ახასიათებს, მომთაბარეთათვის მართლაც უცხო იყო.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხის შესწავლისათვის კლასიკური და შემდგომი ხანის ბერძნულენოვან ტექსტების შერჩევა შემთხვევით არ მომხდარა. ერთ-ერთი მიზეზია ის, რომ კლასიკურამდელი პერიოდის (ე. ი. ანტიკური ძეგლების გამოჩენიდან ძვ. წ. VI ს-ის ბოლომდე) ავტორებისათვის დამახასიათებელია რეალობის მითოლოგიური აზროვნების კრიტიკურობით აღქმა და მათში კავკასია და, შესაბამისად, ქართველური სამყაროც, პრომეთესა და არგონავტების თქმულებების კონტექსტშია გააზრებული; კლასიკურ ეპოქაში უკვე წინა პლანზე გამოდის ფაქტებისა და მოვლენების კრიტიკული ხედვა. ამ პერიოდში კავკასია თანდათანობით ლეგენდარულის სფეროდან რეალურში გადადის როგორც ტერმინოლოგიური, ასევე ისტორიულ-გეოგრაფიული თვალსაზრისით და იღებს უფრო კონკრეტულად გამოკვეთილ ხასიათს.³ ბუნებრივია, ამას ხელი შეუწყო „დიდმა ბერძნულმა კოლონიზაციამ“, რომელიც აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ძვ. წ. VI ს-დან ივარაუდება. ამ პროცესმა და სხვა ისტორიულმა მოვლენებმა (ბერძენ-სპარსელთა ომები, ალექსანდრე მაკედონელის აზიაში ლაშქრობა, რომის იმპერიის აღმოსავლეთით გაფართოება და მითრიდატე VI ევპატორის ომები, რომაულ-პართიული დაპირისპირება და სხვ.) თანდათანობით გააღრმავა ბერძენ-რომაელ ავტორთა ცოდნა ქართველური სამყაროს შესახებ.

სხვა მიზეზი იმისა, რომ ჩვენ კლასიკური და შემდგომი პერიოდის ბერძნულენოვანი ტექსტებით შემოვიფარგლებით, თავად ანტიკური ეპოქის აზროვნებაში მომხდარი ცვლილებებია. ცნობილია, რომ ძველი ბერძნული საზოგადოება ძვ. წ. VIII ს-მდე (ე. ი. პოლისურ პერიოდამდე) წარმოადგენდა კონგლომერატს მარტივი დუალური ოპოზიციით „ἐθνοί-δῆμοι“ („წარჩინებულები“ — „რიგითი მოსახლეობა“), სადაც ინდივიდუუმები შეადგენდ-

¹ დანვრ. იხ.: ვაშაკიძე, *სახელმწიფო ტერიტორია*, გვ. 60-67 (ლიტ. იქვე).

² ბერძენიშვილი, *საქართველოს ისტორიის საკითხები*, VIII, გვ. 107.

³ გორდუზიანი, *უგულავა, კავკასია/კავკასოსი*, გვ. 28.

ნენ ტერიტორიულ-გენტილურ და არა სოციალურ-პოლიტიკურ ერთობას.¹ პოლისურ საბერძნეთში ტერმინები „ელინი“ და „ბარბაროსი“, რომლებიც თავდაპირველად მხოლოდ ბერძნულად და არაბერძნულად მოლაპარაკებებს აღნიშნავდა, სრულიად ახალ ელფერს იძენს. ელინები პოლისებში მცხოვრები თავისუფალი და თავისუფლებისმოყვარე ხალხია, ბარბაროსები კი — ყველა დანარჩენი, თუნდაც ბერძენთა მონათესავე.² კლასიკურ ხანაში ხდება გააზრება იმ ნიშან-თვისებებისა, რაც საერთო აქვთ ელინებს. ჰეროდოტოსი (ძვ. წ. 485-424 წწ.) „ისტორიაში“ (VIII, 144) სრულიად ერთმნიშვნელოვნად აღნიშნავს: „ელინებს ერთი სისხლი და ერთი ენა აქვთ. საერთო აქვთ ღმერთების ტაძრები, მსხვერპლშენიშვნები და წეს-ჩვეულებები“.³ ბერძენი ავტორისათვის ელინების ერთობას განაპირობებს საერთო წარმომავლობა, ენა, რელიგიური წარმოდგენები და მასთან დაკავშირებული რიტუალი. ამგვარი სოციალური ერთობის აღსანიშნავად ტერმინი „ἔθνος“/„ეთნოსი“ კლასიკური პერიოდიდან მოყოლებული მტკიცედ იკიდებს ფეხს. ამ დრომდე „ეთნოსი“ (რომლის ძირითადი მნიშვნელობაა „ჯიში“) გამოიყენებოდა როგორც ადამიანთა, ისე სხვა ცოცხალი ორგანიზმების წარმომავლობის, გვარის, მოდგმის, სახეობის, ჯილაგის, გუნდის და ა. შ. გადმოსაცემად.

ამრიგად, ტერმინმა „ეთნოსმა“ ჰეროდოტოსის დროიდან ბერძნულ მწერლობაში შეიძინა თავისი ძირითადი მნიშვნელობა; ის უპირატესად მიემართება ადამიანთა საზოგადოებას და აღნიშნავს „ტომს“, „ხალხს“. თავად ჰეროდოტოსისთვის „ეთნოსი“ მკაცრად ჩამოყალიბებული ცნებაა, რაც კარგად ჩანს ზემოთ მოტანილი ელინთა დახასიათებიდან, თუმცა ის თავისი თხზულების სხვა მონაკვეთში კიდევ უფრო აზუსტებს „ეთნოსის“ ნიშნებს. ისტორიკოსის აზრით, „მთელი ეგვიპტე არის ის ქვეყანა, რომელიც ეგვიპტელებითაა დასახლებული ისევე, როგორც კილიკიე კილიკიელებით და ასირიე ასირიელებით“ (II, 17);⁴ ან „კოლხიდიდან მიდიამი გადასასვლელი დიდი არაა, მხოლოდ ერთი ტომია ამ ქვეყნებს შორის, ესაა სასპეირების ტომი“ (I, 104).⁵ სრულიად ცხადია, რომ ეგვიპტელებს, კილიკიელებს, ასირიელებს, კოლხებს, მიდიელებს (ბუნებრივია, სასპეირებსაც) ჰეროდოტოსი „ეთნოსებად“ განიხილავს. ყოველ მათგანს თავისი საკუთარი ქვეყანა აქვს, რასაც მონიშნავენ ტერმინები: Αἴγυπτος – ქვეყანა ეგვიპტე და Αἰγύπτιοι — ეგვიპტელები. Ἀσσυρίη – ქვეყანა ასირიე/ ასირია და Ἀσσύριοι — ასირიელები, Κίλικη — ქვეყანა კილიკიე/ კილიკია და Κίλικες — კილიკიელები, Κολχίς — ქვეყანა კოლხიდა და Κόλχοι

¹ Яйленко, *Архаическая Греция*, გვ. 154-155.

² გორდეზიანი, *ძველი ისტორიის ნარკვევები*, გვ. 26.

³ ჰეროდოტე, *ისტორია*, ტ. II, გვ. 534.

⁴ ჰეროდოტე, *ისტორია*, ტ. I, გვ. 124.

⁵ იქვე, გვ. 76.

— კოლხები, Μηδακί — ქვეყანა მიდია და Μῆδοι — მიდიელები და ა. შ. გამოდის, რომ ჰეროდოტოსის აზრით, ქვეყანას, ანუ კონკრეტულ საზღვრებში მოქცეულ ტერიტორიას, ერთი ეთნოსი ასახლებს და ეს უკანასკნელი ქვეყნის სახელის მიხედვით იწოდება. ე. ი. ეგვიპტელები ეგვიპტის მაცხოვრებლები არიან, კილიკელები — კილიკიისა, ასირიელები — ასირიისა, კოლხები — კოლხიდისა, მიდიელები — მიდიისა. ამდენად, თუ ზემოთქმულს შევაჯამებთ, მივიღებთ „ეთნოსის“ ჰეროდოტოსისეულ განმარტებას: „ეთნოსი“ არის ადამიანთა საზოგადოება, რომელსაც აქვს მკაცრად განსაზღვრული ტერიტორია, ანუ საკუთარი ქვეყანა, საერთო წარმომავლობა (ერთი სისხლი), ერთი ენა, რელიგიური რწმენა და მასთან დაკავშირებული რიტუალი. აქ არ შეიძლება შეუმჩნეველი დაგვრჩეს ის ფაქტი, რომ თავად ელინებთან დაკავშირებით ჰეროდოტოსი არსად ახსენებს მათ საერთო ქვეყანას. ვფიქრობთ, ეს შეიძლება იმით აიხსნას, რომ ჰეროდოტოსი რაციონალურად მოაზროვნე ისტორიკოსია და მისი დროისათვის არსებულ რეალობას უწევს ანგარიშს. აღნიშნული პერიოდისათვის კი ძველი ბერძნები ისტორიული სამშობლოს გარდა მთელ ხმელთაშუაზღვისპირეთსა და შავიზღვისპირეთს იყვნენ მოდებულნი, ხოლო სახელმწიფოს მოწყობის პოლისური სისტემის გამო მათ ერთიანი და ისეთივე შემოსაზღვრული ქვეყანა არ გააჩნდათ როგორც მაგ., ეგვიპტელებს, ასირიელებს, მიდიელებსა და სხვა ეთნოსებს.

აუცილებლად უნდა ითქვას, რომ ამ საკითხების განხილვისას კიდევ ერთი საინტერესო კითხვა ჩნდება: თუ ჰეროდოტოსისეული „ეთნოსის“ ცნების გააზრება მეტ-ნაკლებად გასაგებია, როგორ ესმოდათ ეს ტერმინი ან მისი ადგილობრივი შესატყვისი (ასეთის არსებობის შემთხვევაში) იმ ტომებსა და ხალხებს, რომელთაც ბერძენი ავტორი ეთნოსებად მოიხსენიებს? ცხადია, ეს პრობლემა სპეციალურ კვლევას მოითხოვს და ცდება წინამდებარე ნაშრომის მიზნებს. ჩვენ ზემომოტანილი მსჯელობა იმისთვის დაგვჭირდა, რომ გვეჩვენებინა, „საზღვრის“ ცნების შესწავლისათვის რატომ შემოვიფარგლებით კლასიკური და შემდგომი ხანის ბერძნულენოვანი წყაროებით.

ვიდრე ჰეროდოტოსის „ისტორიაში“ საზღვრის ცნებას და მის აღმნიშვნელ ტერმინებს შევხებით, კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას, რომ მისი წინამორბედი ავტორები ჰეკატეოს მილეტოსელი (დაახლ. ძვ. წ. 560-480 წწ.), ესქილე (ძვ. წ. 525/524-456/455 წწ.), სოფოკლე (ძვ. წ. 497/496-406/403 წწ.), პინდაროსი (ძვ. წ. 532/518-443 წწ.) ქართველური მოდგმის ტომების ან მათი საცხოვრისის შესახებ მხოლოდ ზოგადი მინიშნებებით კმაყოფილდებიან. მაგ., ესქილესთან ხალიბების სამყოფელი არის „ზღვის ხელმარცხნივ“, „პონტოს სანაპიროზე“; კოლხისი „მდებარეობს სკვითიაში“ და ა. შ. მიუხედავად ამისა, ყურადღებას იქცევს რამდენიმე პასაჟი. იმავე ესქილესთან ნათქვამია: „პოეტი

მას (ტანაისს) უწოდებს საზღვარს (ῥοιον), განმსაზღვრელს (ἄρδιατον) და გამყოფს ხმელეთისა, ე. ი. ორი მიწისა — ევროპისა და აზიის, როგორც ამბობს აგრეთვე პერიეგეტესი: „ევროპას აზიისგან შუაში ყოფს (ἄρδια) ტანაისი“.¹ ბერძენ ტრაგიკოსთან გამოყენებული „ῥοιος“ (ჰოროს) არის მიჯნა, სამანი, საზღვარი; „ἄρδια“ (ჰორისმოს) — გამმიჯვნელი, განმსაზღვრელი, საზღვრის დამდები; „ἄρδια“ (ჰორიძო) კი ზმნაა, რომელიც აღნიშნავს საზღვრის დადგენას, საზღვრის დადებას. ბოლო ორი სიტყვის ძირია „ῥοιος“ — „ჰოროს“. ე. ი. „საზღვრის“ გადმოსაცემად ესქილე იყენებს ტერმინს „ჰოროსს“, რაც მისთვის ორ ქვეყანას, ევროპასა და აზიას შორის გამყოფ მიჯნას ნარმოადგენს.

ჰეკატეოს მილეტოსელის ცნობით, „მოსხები, კოლხების ტომი, მატეიენების მეზობელი (παρσηχῆς)“.² ეს უკანასკნელი ტერმინი ნიშნავს მახლობლად, მეზობლად, მიმდებარედ, მოსაზღვრედ მყოფს.

იგივე ავტორი წერს: „ხალიბოის (ე. ი. ხალიბებს — ვ. ვ.) სამხრეთიდან ესაზღვრებიან (ἄρδιασθαι) არმენიელები“.³ „ἄρδια“ („ἄρδια“ მისი იონიური ფორმა) მნიშვნელობაა მოსაზღვრე, მომიჯნავე, ასევე მოსაზღვრე ქვეყნის მცხოვრები-მეზობელი. აღსანიშნავია, რომ მოტანილი ტერმინის ძირია „ῥοιος“/„ჰოროს“, რომელზეც ზემოთ იყო საუბარი. ამდენად, გამოდის, რომ ორი ხალხის (ამ შემთხვევაში ხალიბებისა და არმენიელების) საცხოვრისის გასამიჯნად ჰეკატეოს მილეტოსელიც იყენებს ტერმინ „ჰოროსს“.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ხსენებულ ტერმინს და მისგან ნაწარმოებ სიტყვებს ხშირად მიმართავს ჰეროდოტოსიც. მისი თქმით, „მიდიის საგამგებლოსა და ლიდიას შორის საზღვარი (ἄρδια) იყო მდინარე ჰალისი“ (I, 72).⁴ „ἄρδια“ არის „ῥοιος“ — „ჰოროსის“ იონიური ფორმა.

ჰეროდოტოსი წერს, რომ მეოტისის ტბა „საზღვრავს (ἄρδια) სამეფო სკვითებსა და სავრომატებს“ (IV, 57).⁵ „ἄρδια“ — „ῥοιος“ არის ზმნა, რომელზეც ითქვა, რომ ის ნიშნავს საზღვრის დადებას. ვფიქრობთ, რთული შესამჩნევი არ არის, რომ ის ნაწარმოებია ძირიდან „ῥοιος“ — „ჰოროს“.

როგორც ვხედავთ, პირველ შემთხვევაში ჰეროდოტოსი ერთმანეთისაგან მიჯნავს ორ ქვეყანას, ხოლო მეორე შემთხვევაში — ორ ეთნოსს. ორივე ეპიზოდის გადმოცემისას ისტორიკოსი „საზღვრის“ ცნების გადმოსაცემად იყენებს ტერმინს „ῥοιος“ — „ჰოროსს“. ანალოგიური ვითარებაა V, 52-ში, სადაც ნათქვამია: „კილიკიისა და არმენიის საზღვარი („ἄρδια) მოდის სანაოსნო

¹ ესქილე, *მიჯაჭვული პრომეთე*, გვ. 72.

² ჰეკატეოს მილეტოსელი, *დედამიწის აღწერა*, გვ. 80.

³ იქვე, გვ. 6.

⁴ ჰეროდოტოსი, *ისტორია*, გვ. 83.

⁵ იქვე, გვ. 100.

მდინარეზე, რომლის სახელიც არის ევფრატესი“.¹ ამდენად, სრულიად ერთმნიშვნელოვნად უნდა ითქვას, რომ ჰეროდოტოსი ქვეყნების ან ეთნოსების საცხოვრისი ტერიტორიების ერთმანეთისაგან გამოსაყოფად იყენებს ტერმინს „ბრიც“ — „ჰოროს“.

თუ ჰეროდოტოსის თხზულებიდან ზემოთ მოტანილ მაგალითებს დავუკვირდებით, ცხადი გახდება, რომ ბერძენი ისტორიკოსისათვის ქვეყნებსა თუ ეთნოსებს შორის საზღვარი, უპირველეს ყოვლისა, ბუნებრივ ზღუდეებზე გადის. გავიხსენოთ, რომ მიდიასა და ლიდიას მდ. ჰალისი ჰყოფს, კილიკიასა და არმენიას — მდ. ევფრატესი, სკვითებსა და სავრომატებს — მეოტისის ტბა. ვფიქრობთ, ეს სრულიად გასაგებია, რადგან ბუნებრივი საზღვრები ყველაზე უკეთ მიჯნავდა ქვეყნებსა და ხალხებს და ეს საყოველთაოდ გავრცელებული პრაქტიკა იყო. იქ, სადაც ამის შესაძლებლობა არ არსებობდა, საზღვრის აღმნიშვნელი ნიშნები გამოიყენებოდა. ჰეროდოტოსის თქმით, ქსერქსესი „მივიდა ქალაქ კიდრარაში, რომელიც მდებარეობს ფრიგიელთა და ლიდიელთა საზღვარზე. აქ სვეტი იყო დარჭობილი, კროისოსის მიერ დადგმული, რომლის წარწერაც ამ საზღვარზე მიუთითებდა“ (VII, 30).² ამდენად, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ, ჰეროდოტოსის მიხედვით, საზღვარი უმთავრესად ბუნებრივ ზღუდეებს მიუყვებოდა, ხოლო ასეთის არარსებობის შემთხვევაში, მის აღსანიშნავად გამოიყენებოდა სპეციალური ნიშანი, აღმართული სვეტი სათანადო წარწერით.

ქსენოფონის (დაახლ. 430-355 წწ.) ცნობით, მდ. კენტრიტესი „საზღვრავს (ბრძე) არმენიას კარდუხების ქვეყნისაგან“ (IV, 3, 1-7).³ ზმნა „ბრძე“, რომელსაც ბერძენი ავტორი იყენებს, ნიშნავს საზღვრის დადებას, გამოყოფას და ნაწარმოებას არსებითი სახელისაგან „ბრიც“ — „ჰოროს“ (საზღვარი). ამაზე ზემოთ იყო საუბარი.

ქსენოფონი აღნიშნავს, რომ ელინები „მიადგნენ მდინარეს, რომელიც მაკრონების ქვეყანას სკვითინების ქვეყნისაგან საზღვრავდა“ (IV, 8, 6).⁴ ამ შემთხვევაშიც გამოყენებულია ზმნა „ბრძე“.

იგივე ავტორი მოგვითხრობს, რომ „მაკრონები მათ (ბერძენ მოლაშქრეებს — ვ. ვ.) შეძლებისდაგვარად კარგად ამარაგებდნენ სურსათით და თანაც სამი დღის განმავლობაში თან მიჰყვებოდნენ, სანამ ელინებს კოლხების საზღვართან (ბრია) მიიყვანდნენ“ (IV, 8, 6).⁵ როგორც ვხედავთ, „საზღვარი“ კვლავაც გადმოცემულია ტერმინით „ბრიც“ — „ჰოროს“.

¹ იქვე, გვ. 103.

² ჰეროდოტე, ისტორია, ტ. II, გვ. 422.

³ ქსენოფონი, კროისოსის ანაბასისი, გვ. 120.

⁴ იქვე, გვ. 130.

⁵ იქვე, გვ. 131.

„კიროსის ანაბასისში“ ნათქვამია, რომ მიუახლოვდნენ მოსინიკების საზღვარს“ (V, 4, 1).¹ „საზღვრის“ აღსანიშნავად აქაც გამოყენებულია ტერმინი „ბრიც“ — „ჰოროს“.

ქსენოფონის მოტანილი ცნობებიდან კარგად ჩანს, რომ იქ, სადაც ბერძენმა მოქირავნეებმა გაიარეს, „საზღვარი“ ძირითადად ბუნებრივ ზღუდეებს გასდევდა. ავტორის თქმით, არმენიას კარდუხების ქვეყნისაგან მდ. კენტრიტესი გამოყოფდა; მაკრონების ქვეყანაც სკვითინების ქვეყნისაგან მდინარით იყო გამიჯნული და ა. შ.

პოლიბიოსი (ძვ. წ. III-II სს.) „ისტორიაში“ იქ, სადაც საუბარია სამყაროს სამ ნაწილად დაყოფაზე, აღნიშნავს: „მის ერთ ნაწილს უწოდებენ აზიას, მეორეს — ლიბიას და მესამეს — ევროპას. მათ ერთმანეთისგან გამოყოფენ მდინარეები: ტანაისი, ნილოსი და სრუტე ჰერაკლეს სვეტებთან“ (III, 37, 2).² ხსენებული ნაწილების გამოყოფა-გამიჯვნისათვის ავტორი ხმარობს ზმნას „ბრიც“, რომელზეც უკვე ითქვა, რომ ის ნაწარმოებია არსებითი სახელისაგან „ბრიც“ — „ჰოროს“. საინტერესოა, რომ პოლიბიოსიც აზიას, ლიბიასა და ევროპას შორის საზღვრებად ბუნებრივ ზღუდეებს (მდინარეები, სრუტე) მიიჩნევს.

პოლიბიოსის თქმით, „არტაბაძანესის ქვეყანა, რომელიც მიდიას ესაზღვრება, გამოყოფილია მისგან ზედ შუაში მდებარე მთიანეთით“ (V, 55, 7).³ აქაც ორ ქვეყანას შორის ბუნებრივი საზღვარი — მთიანეთია დასახელებული. ცხადია, პოლიბიოსიც გადმოგვცემს იმ უძველეს პრაქტიკას, რომლის თანახმადაც სამყაროს ნაწილები, ქვეყნები და ეთნოსების საცხოვრისი ტერიტორიები ერთმანეთისგან გამიჯნული იყო ბუნებრივი წარმონაქმნებით (მდინარეებით, სრუტეებით, ზღვებითა და ტბებით, მაღალი ქედებით და ა. შ.).

სკიმნოს ქიოსელი (ძვ. წ. I ს.) თავის „ხმელეთის აღწერილობაში“ (874-885) აღნიშნავს: „ტანაისზე, რომელიც აზიის საზღვარია და ხმელეთს ორად ჰყოფს, თავდაპირველად ცხოვრობენ სარმატები“.⁴ ავტორი „საზღვარს“ გადმოსცემს ტერმინით „ბრიც“ — „ჰოროს“, ხოლო ხმელეთის ორად გამოყოფ ბუნებრივ ზღუდედ მდ. ტანაისს მიიჩნევს.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე უაღრესად საყურადღებო მოსაზრებებია დაცული სტრაბონის (ძვ. წ. I-ახ. წ. I სს.) „გეოგრაფიაში“. ერთგან ავტორს მოაქვს ერატოსთენესის მსჯელობა იმის შესახებ, რომ, თუ არ იქნება ზუსტი საზღვარი კოლიტასა და მელიტას შორის (მაგ., ქვის სვეტები ან ზღუდეები), მაშინ შესაძლებელია მხოლოდ ითქვას, რომ „ეს კოლიტაა“

¹ იქვე, გვ. 134.

² პოლიბიოსი, *ისტორია*, გვ. 192.

³ იქვე, გვ. 195.

⁴ სკიმნოს ქიოსელი (ფსევდო), *ხმელეთის აღწერილობა*, გვ. 203.

„ან მელიტა“, საზღვრებს კი ვერ მივუთითებთ; ამ მიზეზით კი ხშირად წარმოიშვება დავები მაგ., არგოსელებსა და ლაკედემონელებს, ათენელებსა და ბოტიელებს შორის (I, 4, 7). სტრაბონი იზიარებს გამოთქმულ დებულებას, მაგრამ ეკამათება ერატოსტენესს: იქნებ ერატოსტენესი მიიჩნევს, რომ ქვეყნებსა და ცალკეულ ხალხებს შორის ზუსტი საზღვრის დადგენა პრაქტიკულად სასარგებლოა, ხოლო მატერიკების ერთმანეთისაგან გამოყოფა ზედმეტია? იქვე გეოგრაფოსი დაასკვნის, რომ ეს უკანასკნელი არანაკლები მნიშვნელობისაა, რადგან შესაძლოა ძლევამოსილ მმართველთა შორისაც ატყდეს დავა მატერიკების საზღვრების გამო (I, 4, 8).

მოტანილი ამონარიდებიდან ნათლად იკვეთება, რომ სტრაბონისათვის ქვეყნებსა და ხალხებს, ასევე მატერიკებს შორის ზუსტი საზღვრის დადგენას უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. გეოგრაფოსი კიდევ უფრო აზუსტებს თავის შეხედულებას. მისი თქმით, ქვეყნის საზღვრები სიდიდითა და ზომით ზუსტად დადგენილია, როცა ის შეიძლება შემოიფარგლოს მდინარეებით, მთებით ან ზღვით, ბოლოს და ბოლოს ტომით ან ტომებით, სადაც კი ეს შესაძლებელია (II, 1, 30). ამდენად ქვეყნებსა და ხალხებს შორის საზღვრის დადგენას უპირატესობა ენიჭება ბუნებრივ გამყოფებს — მდინარეებს, მთათა სისტემას, ზღვას და ა. შ. იქ, სადაც ეს შესაძლებლობა არ არსებობს, უნდა იყოს ხელოვნური ნიშნები, მაგ., ქვის სვეტები, ზღუდე-სიმაგრეები და სხვ.

მითრიდატე VI ევპატორის მიერ აგებული 75 ციხე-სიმაგრეიდან, სტრაბონის აზრით, უმნიშვნელოვანესი იყო „ჰიდარა, ბასგოიდარიძა და სინორია; ეს არის დიდი არმენიის საზღვარზე მდებარე ადგილი, ამიტომაცაა, რომ თეოფანემ უწოდა მას სინორია“ (II, 3, 28).¹ გეოგრაფოსი „საზღვარს“ გადმოსცემს ტერმინით „შიცი“ — „ჰოროს“. მოტანილ ფრაზაში ყურადღებას იპყრობს ერთ-ერთი სიმაგრის — სინორიას სახელწოდება, რომელიც, ავტორის თქმით, მისთვის თეოფანეს დაურქმევია. „სინორია“ (Σινორία), რაც ბერძნულად ნიშნავს „საზღვარზე მდებარეს“, ამ ციხეს ადგილმდებარეობის გამო ეწოდა.

სტრაბონის ცნობით, იბერები, აპოლოდოროსის (ძვ.წ. II ს.) მტკიცებით, „არმენიას ესაზღვრებიან არაქსით, უფრო კი კიროსითა და მოსხური მთებით“ (I, 3, 21).² სიტყვის „ესაზღვრებიან“ გადმოსაცემად გეოგრაფოსი იყენებს ზმნას „ბრῖξει“ (საწყისი ფორმა ბრῖξω). ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ამ უკანასკნელის ძირია „შიცი“ — „ჰოროს“, რაც ნიშნავს „საზღვარს“.

იმავე ტერმინს ვხვდებით „გეოგრაფიის“ სხვა თავებშიც. მაგ., სადაც ლაპარაკია ეთიოპიის საზღვრებზე (II, 5, 11); ევროპისა და აზიის საზღვარზე (XI, 2, 1) და ა. შ.

¹ ყაუხჩიშვილი, *სტრაბონის გეოგრაფია*, გვ. 212-213.

² იქვე, გვ. 81.

ზოგჯერ სტრაბონი „საზღვრის“ გადმოსაცემად ხმარობს ტერმინს „μειρία“. მაგ., ფრაზებში: „მიუთითებენ კოლხიდისა და იბერიის საზღვრებზე“ (I, 2, 39); ან „ალბანიისა და არმენიის საზღვრებამდე“ (XI, 1, 5) და ა. შ. აქაც უნდა უთქვას, რომ ხსენებულ ტერმინშიც აშკარად იკითხება ძირი „ბრძ“ — „ჰოროს“.

„გეოგრაფიაში“ ვხვდებით „ბრძ“-იდან ნაწარმოებ სხვა სიტყვებსაც. ვფიქრობთ, საინტერესოა პასაჟი, სადაც სტრაბონი გადმოსცემს იბერიის მოსახლეობის სოციალურ სტრუქტურას. ავტორის თქმით, ქურუმები, რომლებიც შეადგენენ მეორე გენოსს „ზრუნავენ აგრეთვე მეზობლებთან (τὰς ἄλλοις) სამართალზე“ (XI, 3. 6).¹ ამ ტერმინთან დაკავშირებით თ. ყაუხჩიშვილი შენიშნავს: „სტრაბონის ცნობის ἄλλοι (ძირია — ბრძ საზღვარი) კი სწორედ იმას ნიშნავს, ვინც საზღვართან გემიჯნება (და არა იმას, ვინც საზღვრის შიგნით მეზობელია)“.²

ამდენად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სტრაბონი „საზღვრის“ (და მასთან დაკავშირებული ცნებების, მაგ., მოსაზღვრედ მცხოვრები და სხვ.) გადმოსაცემად იყენებს: ტერმინს „ბრძ“ — „ჰოროსს“ და მისგან ნაწარმოებ ფორმებს.

ანალოგიურად იქცევა დიოდოროს სიცილიელი (ძვ. წ. I ს.). მაგ., „ბიბლიოთეკაში“ (XIV, 29,5) ნათქვამია: „როგორც კი ელინებმა მათი (მაკრონების — ვ. ვ.) საზღვარი გადალახეს, შევიდნენ კოლხთა ქვეყანაში“.³ მოცემულ ფრაგმენტში „საზღვარს“ შეესატყვისება ბერძნული „ბრძ“ — „ჰოროს“.

ამავე ტერმინს ან მისგან ნაწარმოებ ფორმებს იყენებს პლუტარქოსი (II-II სს.). მაგ., კავკასიონის ქედის ზოლი, „ჰირკანიის ზღვამდეა გადაჭიმული, მაგრამ ალბანებს არ ესაზღვრება (ὁὐκ ἔχει ὄριον)“ (პომპეუსი XXXV).⁴

საინტერესოა ცნობას გვანვდის პლუტარქოსი საზღვრის აღმნიშვნელი ნიშნების შესახებაც. მაგ., თეზევსმა „ისტომოსში დადგა საყოველთაოდ ცნობილი სვეტი, რომელზეც ქვეყნის საზღვრის აღსანიშნავად გააკეთა ორი ტრიმეტრიით შესრულებული წარწერა, რომელთაგან ერთი, აღმოსავლეთისკენ მიმართული, ამბობდა: პელოპონესი არ არის აქ, იონიაა; მეორე, დასავლეთისკენ მიმართული კი გვამცნობდა: პელოპონესია აქ და არა იონია“ (თეზევსი, XXV).⁵ ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ იქ, სადაც საზღვრის დადება ბუნებრივ გამყოფებზე ვერ ხერხდებოდა, ქვის სვეტებს (შესაბამისი წარწერით) ან ხელოვნურ ზღუდეებს აღმართავდნენ.

¹ ყაუხჩიშვილი, *სტრაბონის გეოგრაფია* გვ. 130.

² ყაუხჩიშვილი, *საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები*, გვ. 153.

³ დიოდოროს სიცილიელი, *ბიბლიოთეკა*, გვ. 271.

⁴ პლუტარქოსი, *პარალელური ბიოგრაფიები, პომპეუსი*, გვ. 284.

⁵ პლუტარქე, *რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები*, გვ. 13.

ყურადღებას იპყრობს იმავე ავტორის მონათხრობი იმის შესახებ, თუ როგორ ხდებოდა გარკვეული ტერიტორიის შემოსაზღვრა. პლუტარქოსის თქმით, რომულუსმა დაიწყო თხრილის გავლება, რათა მომავალი ქალაქის კედლები შემოეფარგლა. ხოლო როცა მისი ძმა, რემუსი ამ თხრილს გადმოახტა, ის მოკლეს. ერთნი ამბობენ, რომ სასიკვდილო დარტყმა მას თავად რომულუსმა მიაყენა, სხვათა თქმით, კი — ცელერუსმა, რომულუსის მეგობარმა... ოდნავ მოგვიანებით, რომულუსმა სახნისით ღრმა კვალი გაავლო და ასე მონიშნა ქალაქის საზღვრები (რომულუსი, X-XI). ეჭვგარეშეა, რომ ქალაქ რომის დაარსების შესახებ თხრობაში პლუტარქოსი გადმოგვცემს უძველეს ტრადიციას, თუ როგორ ხდებოდა საკუთარი ტერიტორიის შემოსაზღვრა. როგორც ჩანს, თავდაპირველად საზღვრად იყენებდნენ ღრმა თხრილს, შემდგომში კი ხელით ნაგებ ზღუდეებს.

ძალზე საინტერესოა პლუტარქოსის აზრი საზღვრის დანიშნულების შესახებ. მისი თქმით, ზღვარი/საზღვარი, თუ მას დაიცავ, ბოჭავს ძალას, ხოლო თუ არა — გამხელს ძალადობაში (ნუმა, XVI). ვფიქრობთ, მოტანილი ამონარიდები კარგად აჩვენებს საზღვრის საკრალურ მნიშვნელობას და მის მიმართ ბერძენი ავტორის პატივისცემას.

დიონისიოსი (II ს.) თავის „სამყაროს აღწერაში“ (14-22) წერს: „ევროპას აზიისაგან შუაზე მიჯნავს ტანაისი“; „ზეალმართულია აზიის ქვეყნის კიდეზე ერთი ყელი – კასპიისა და ევქსინოსს შორის. მას მიიჩნევენ ევროპისა და აზიის საზღვრად“.¹ პირველ შემთხვევაში ავტორი იყენებს ზმნას „ἀρῖζα“, მეორეში კი არსებით სახელს „ῥοῖς“ — „ჭოროს“.

ანალოგიურად იქცევა არიანოსიც (I-II სს.). მისი თქმით, „ტრაპეძუსელების მოსაზღვრენი, როგორც ქსენოფონიც ამბობს, არიან კოლხები“ (13).² „მოსაზღვრედ მცხოვრების“ აღსანიშნავად აქ ვხვდებით ტერმინს „ῥοῖς“, რომლის ძირიც, როგორც ზემოთ შევნიშნეთ, არის „ῥοῖς“. სხვაგან რომაელი მოხელე ამბობს, რომ ესქილე „ევროპისა და აზიის საზღვრად (ῥοῖς) ფასისს თვლის“ (16).³

იმავე ავტორის სხვა თხზულებაში — „ალექსანდრეს ანაბასისი“ — ნათქვამია: „დარიოსს მიეშველნენ ინდოელთაგან ისინი, ვინც ბაქტრიელების მეზობლები (ῥοῖς) არიან (III, 8, 3-6)“.⁴ „ინდოეთის ამბებში“ არიანოსი აღნიშნავს: „ინდოელთა ქვეყნის საზღვარი ჩრდილოეთის ქარის მიმართულებით

¹ დიონისიოსი, *სამყაროს აღწერა*, გვ. 298.

² არიანოსი, *ევქსეინოს პონტოსის პერიპლუსი*, გვ. 305.

³ იქვე, გვ. 307.

⁴ არიანოსი, *ევქსეინოს პონტოსის პერიპლუსი*, გვ. 308.

არის ტავროსის მთა“ (2, 1).¹ ამ შემთხვევაშიც „საზღვარს“ შეესაბამება „ბრძ“ — „ჰოროს“.

კლავდიოს პტოლემეოსის (90-168 წწ.) „გეოგრაფიული სახელმძღვანელო“ მიხედვით, „აზიის სარმატია ჩრდილოეთით ესაზღვრება უცნობ მინას“ (V, 8).² ერთგან ავტორი გვამცნობს, რომ კოლხიდა ჩრდილოეთიდან შემოსაზღვრულია სარმატიის ნაწილით (IX, 1).³ ორივე შემთხვევაში ცნებების „ესაზღვრება“ და „შემოსაზღვრულია“ გადმოსაცემად კვლავ ვხვდებით ზმნას „ბრძ“. ანალოგიური ვითარება გვაქვს თხზულების სხვა მონაკვეთებშიც (მაგ., X, 1; XI, 1; XII, 1; XVIII, 2 და სხვ.).

დიონ კასიოს კოკეიანოსის (II-III სს.) „რომის ისტორიაში“ იბერიელებზე ნათქვამია, რომ „ეს ხალხი კირნოსის ორივე მხარეზე ცხოვრობს, ერთი მხრიდან ალბანელებს ესაზღვრებიან (πάρσιον), მეორედან კი — არმენიელებს“ (XXXVII, 1).⁴ მოტანილი სიტყვის ძირია „ბრძ“ — „ჰოროს“.

იგივე ავტორი მოგვითხრობს, რომ პუბლიუს კანიდიოს კრასუსი შეიჭრა იბერიის „მეზობელ (ἄμιον) ალბანიაში“ (XIX, 24).⁵ აქაც „მეზობელი“, „მოსაზღვრე ქვეყნის“ გადმოსაცემად გამოიყენება სიტყვა, რომელიც მომდინარეობს ჩვენ მიერ არაერთგზის ხსენებული ტერმინიდან „ბრძ“.

დიონისიოს ბიზანტიელის (I-II სს.) „ბოსპოროსის ანაპლუსში“ (2) ნათქვამია, რომ მდ. ტანაისი არის „ორი ხმელეთის საზღვარი (ბრძ)“.⁶

ფილოსტრატოსი (II-III სს.) თავის თხზულებაში „აპოლონიოს ტიანელის შესახებ“ (VII, 26) აღნიშნავს: სკვითებს „ზღუდავს ისტროსები, თერმოდონები და ტანაისები“.⁷ ავტორი აქ იყენებს ზმნას „ბრძ“, რომელზეც არაერთხელ იყო საუბარი.

ამრიგად, ჩვენ შევისწავლეთ „საზღვრის“ ცნება და მისი აღმნიშვნელი ტერმინები კლასიკური, ელინისტური და რომაული ხანის ბერძნულენოვან ტექსტებში. ვფიქრობთ, მოტანილი მასალიდან ნათლად გამოიკვეთა:

ა) „საზღვარს“ ძველბერძნულ წყაროებში შეესაბამება ტერმინი „ბრძ“ (ჰოროს) და მისგან ნაწარმოები ფორმები;

ბ) „საზღვარი“ არის ეთნოსების/ხალხების, ქვეყნების, სახელმწიფოებისა და სამყაროს ნაწილების/კონტინენტების გამყოფი მიჯნა;

¹ იქვე, გვ. 312.

² კლავდიოს პტოლემეოსი, *გეოგრაფიული სახელმძღვანელო*, გვ. 356 ა.

³ იქვე, გვ. 356 ბ.

⁴ დიონ კასიოს კოკეიანოსი, *რომის ისტორია*, გვ. 360.

⁵ იქვე, გვ. 366.

⁶ დიონისიოს ბიზანტიელი, *ბოსპოროსის ანაპლუსი*, გვ. 360.

⁷ ფილოსტრატოსი, *აპოლონიოს ტიანელის შესახებ*, გვ. 375.

გ) ავტორები უპირატესობას ანიჭებენ ისეთ საზღვრებს, რომლებიც ბუნებრივ ზღუდეებზე (მდინარეები, სრუტეები, ტბები, ზღვები, მთათა სისტემები) გადის, რაც მათი თანადროული შეხედულებების ასახვას წარმოადგენს, რომელიც, უთუოდ, არქაულ ტრადიციებს უნდა ეფუძნებოდეს;

დ) იქ, სადაც ბუნებრივი გამყოფები არ არსებობდა, სასაზღვრო ნიშნებად გამოიყენებოდა ხელოვნური ზღუდეები (თხრილები, სიმაგრეები და ა. შ.) ან სპეციალური ქვის სვეტები სათანადო წარწერებით;

ე) უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საზღვრის ზუსტად დადგენას, რადგან კარგად იყო გაცნობიერებული, რომ უამისობა მეზობლებს შორის ტერიტორიული დავების მიზეზი ხდებოდა;

ვ) ანტიკური ავტორები საზღვრის მიმართ სათანადო პატივისცემას ამჟღავნებენ.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა

არიანოსი, ევქსეინოს პონტოსის პერიპლუსი — არიანოსი, *ევქსეინოს პონტოსის პერიპლუსი*, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 305.

დიოდოროს სიცილიელი, ბიბლიოთეკა — დიოდოროს სიცილიელი, *ბიბლიოთეკა*, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 271.

დიონ კასიოს კოკეიანოსი, რომის ისტორია — დიონ კასიოს კოკეიანოსი, *რომის ისტორია*, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 360.

დიონისიოს ბიზანტიელი, ბოსპოროსის ანაპლუსი — დიონისიოს ბიზანტიელი, *ბოსპოროსის ანაპლუსი*, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 360.

დიონისიოსი, სამყაროს აღწერა — დიონისიოსი, *სამყაროს აღწერა*, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 298.

ესქილე, მიჯაჭვული პრომეთე — ესქილე, *მიჯაჭვული პრომეთე*, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 72.

კლავდიოს პტოლემეაიოსი, გეოგრაფიული სახელმძღვანელო — კლავდიოს პტოლემეაიოსი, *გეოგრაფიული სახელმძღვანელო*, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 356 ა.

პლუტარქე, რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები — პლუტარქე, *რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები*, I, ძველბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და განმარტებები დაურთო ა. ურუშაძემ, თბილისი, 1957.

პლუტარქოსი, პარალელური ბიოგრაფიები, პომპეუსი — პლუტარქოსი, პარალელური ბიოგრაფიები, პომპეუსი, „ანტიკური კავკასია“ ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 284.

პოლიბიოსი, ისტორია — პოლიბიოსი, ისტორია, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 192.

სკიმნოს ქიოსელი (ფსევდო), ხმელეთის აღწერილობა — სკიმნოს ქიოსელი (ფსევდო), ხმელეთის აღწერილობა, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 203.

ფილოსტრატოსი, აპოლონიოს ტიანელის შესახებ — ფილოსტრატოსი, აპოლონიოს ტიანელის შესახებ, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 375.

ქსენოფონი, კიროსის ანაბასისი — ქსენოფონი, კიროსის ანაბასისი, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 120.

ჰეკატეოს მილეტოსელი, დედამინის აღწერა — ჰეკატეოს მილეტოსელი, დედამინის აღწერა, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 80.

ჰეროდოტე, ისტორია, ტ. I — ჰეროდოტე, ისტორია, ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და საძიებელი დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, ტ. I, თბილისი, 1975.

ჰეროდოტე, ისტორია, ტ. II — ჰეროდოტე, ისტორია, ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და საძიებელი დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, ტ. II, თბილისი, 1976.

ჰეროდოტოსი, ისტორია — ჰეროდოტოსი, ისტორია, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. I, წყაროები, თბილისი, 2010, გვ. 83.

ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VIII — ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, VIII, თბილისი, 1975.

გორდეზიანი, ძველი ისტორიის ნარკვევები — გორდეზიანი ლ., ძველი ისტორიის ნარკვევები, თბილისი, 2009.

გორდეზიანი, უგულავა, კავკასია/კავკასოსი — გორდეზიანი რ., უგულავა გ., კავკასია/კავკასოსი, „ანტიკური კავკასია“, ენციკლოპედია, ტ. III, თბილისი, 2018, გვ. 28.

ვაშაკიძე, სახელმწიფო ტერიტორია — ვაშაკიძე ვ., სახელმწიფო ტერიტორია — „კოლექტიური მემსიერების ხატი“, „ანალები“, 12, 2016, გვ. 60-67.

ყაუხჩიშვილი, საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები — ყაუხჩიშვილი თ., საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბილისი, 1976.

ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია — ყაუხჩიშვილი თ., სტრაბონის გეოგრაფია. ცნობები საქართველოს შესახებ, თბილისი, 1957.

Яйленко, *Архаическая Греция* – Яйленко В. П., *Архаическая Греция*, В кн.: “Античная Греция”, Т. 1, Становление и развитие Полиса, Москва, 1983, გვ. 154-155.

Valerian Vashakidze

The Concept of the Border in the Greek Texts of the Classical and Subsequent Period

Summary

In establishing and clarifying the boundaries of the settlement of the Kartvelian tribes and political entities on the territory of historical Georgia, in a stretch of about two thousand years of ancient civilization, the data preserved in the Greek texts plays an important role.

When using the information preserved in the works of different genres and purposes, the researcher faces a number of problems. One of the most important is to find out what the author means by a particular term.

This work is aimed at defining the concept of “border” in the ancient Greek literature of classical, Hellenistic and Roman periods. The study of the works of many authors (Herodotus, Xenophon, Polybius, Strabo, Plutarch, Claudius Ptolemy, et. al.) of the mentioned period revealed:

- a) The border in Greek texts is expressed by the term: „ὄρος“ (“Horos”) and its derivative forms;
- b) The border is the dividing line between ethnic groups, countries, states and parts of the world/continents;
- c) The authors give preference to borders passing along natural boundaries (rivers, mountain systems, seas, lakes, straits), which is a reflection of their contemporary views and which must undoubtedly be based on archaic traditions;
- d) Where there were no natural separators, artificial barriers (trenches, fortifications, etc.) or special stone pillars with appropriate inscriptions were used as boundary markers;
- e) It was very important to establish exact boundaries, since their absence led to territorial disputes between neighbors;
- f) The ancient Greeks showed proper respect for the border.